

Столяр Т.В., здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Необхідна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння, має свої властивості, які відрізняють її від інших таких обставин, що виключають злочинність діяння. Особливу увагу потрібно приділити особливостям цього інституту у зв'язку з тим, що необхідна оборона, будучи дією правомірною, полягає в спричиненні шкоди іншій людині, що в інших випадках кваліфікується як злочинна дія. Особливого значення набуває питання про умови правомірності необхідної оборони. Умовами правомірності необхідної оборони в кримінально-правовій літературі прийнято називати підставу й ознаки необхідної оборони.

Дії, вчинені в стані необхідної оборони, за своїми зовнішніми ознаками підпадають під ознаки злочину. Тому, щоб такі дії були визнані правомірними, інакше кажучи - необхідною обороною, повинні бути дотримані певні умови. Дотримання цих умов особою, яка знаходиться в стані необхідної оборони, свідчить про те, що її дії відповідають нормам права, тобто є правомірними [1].

Виходячи з таких положень, у теорії кримінального права вироблено умови правомірності необхідної оборони, які більшість учених розділяють на дві групи:

1. умови, які відносяться до посягання - умови, які встановлюють наявність обставин, що дають можливість діяти за правилами необхідної оборони.

2. умови, які відносяться до захисту - умови, які встановлюють правомірність дій особи, що здійснює необхідну оборону.

Розглянемо більш детально умови правомірності необхідної оборони, які відносяться до посягання. До цієї групи умов належать: а) суспільна небезпека посягання; б) дійсність (реальність) посягання.

Суспільна небезпека діяння, яке утворює посягання, за своїми характеристиками не відрізняється від загальної

характеристики суспільної небезпеки злочину. Під суспільною небезпечністю злочину в теорії кримінального права розуміється заподіяння тяжкої за своїм характером та ступенем шкоди при посяганні на найбільш важливі суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права [2, с. 27]. Суспільна небезпечність визначається: суспільною, цінністю, важливістю тих суспільних відносин (об'єкта), щ які спрямовано посягання; характером та розміром заподіяної шкоди; способом дії; мотивами дії; ступенем вини. Стосовно характеристик цієї ознаки в контексті умов правомірності необхідної оборони можна зазначити, що посягання повинно бути злочинним, тобто кваліфікуватись за відповідною статтею Особливої частини КК України. В той же час правомірна необхідна оборона можлива проти злочинних діянь осіб, які за кримінальним законом не можуть виступати суб'єктами злочину (малолітні або неосудні особи) [3, с. 177-178].

Дійсність (реальність) суспільно небезпечного посягання полягає у тому, що воно існує об'єктивно, а не в уяві особи, яка здійснює захист. В тому випадку, коли особа вчинила оборонні дії від уявного посягання, вони повинні оцінюватися з точки зору уявної оборони або кримінальної відповідальності на загальних підставах, в залежності від того, чи усвідомлювала особа помилковість свого припущення і чи негативна оточуюча обстановка давала їй достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання. Ці питання розглядалися авторами у підрозділі про уявну оборону як самостійну обставину, що виключає злочинність діяння.

Розглянемо детально умови правомірності необхідної оборони, які відносяться до захисту. До цієї групи умов належать: а) правомірність об'єкта захисту; б) спричинення шкоди лише особі, що посягає; в) своєчасність захисту; г) правомірність меж захисту.

Правомірність об'єкта захисту означає, що захист при необхідній обороні повинен здійснюватися відносно життя і здоров'я, прав і свобод, власності особи, що захищається, або іншої особи, а також відносно суспільних інтересів. При цьому захист інтересів інших осіб припустимий незалежно від їхньої згоди на надання такої допомоги від посягання і не залежить від їх звернення про допомогу. Небажання потерпілого захищатися

від суспільно небезпечного посягання не виключає права необхідної оборони з боку третьої особи, яка вжила заходів щодо захисту потерпілого за власною ініціативою. Також необхідно зазначити, що захисту при необхідній обороні вищевказані об'єкти підлягають лише в тому випадку, якщо вони прийняті під охорону нормами кримінального права [4, с. 257]. В тому випадку, якщо ці об'єкти поставлені під охорону нормами адміністративного права, наприклад, при захисті від адміністративного хуліганства, необхідна оборона повинна здійснюватися за правилами, передбаченими ст. 19 КУпАП.

Спричинення шкоди особі, яка здійснює посягання, означає, що захист при необхідній обороні визнається правомірним за умови спричинення шкоди саме тій особі, яка посягає, а не іншій особі, яка непричетна до суспільно небезпечного посягання. Завдання шкоди третій особі виключає стан необхідної оборони. У випадку завдання шкоди третій особі, непричетній до посягання, дії особи, що захищається, повинні розглядатися з точки зору уявної оборони або кримінальної відповідальності на загальних підставах в залежності від обставин справи.

Своєчасність захисту при необхідній обороні полягає у тому, що захист повинен за часом співпадати із суспільно небезпечним посяганням. Це означає, що на момент вчинення захисних дій суспільно небезпечне посягання існує об'єктивно у відповідній системі часових координат, тобто вже розпочалося або повинно буквально зараз розпочатись, але ще не закінчилось. В той же час необхідна оборона можлива не лише від суспільно небезпечного посягання, яке вже розпочалося, але і від реальної загрози здійснення такого посягання. Тобто у випадку, коли існує реальна загроза здійснення суспільно небезпечного посягання і воно повинно буквально зараз розпочатись, у особи, що захищається, виникає право на необхідну оборону.

Правомірність меж захисту означає, що захист не повинен перевищувати встановлених кримінальним законом меж необхідної оборони. Частина 3 ст. 36 КК України визначає, що перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці захисту.

Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 Кримінального кодексу [3, с. 179-182].

Таким чином, умовами правомірності необхідної оборони, що характеризують посягання, є суспільна небезпека, наявність і реальність посягання. Наявність у законодавстві України певних умов правомірності необхідної оборони, які висуваються до посягання, означає, що особа, на яку здійснюється посягання, знаходиться в стані необхідної оборони. Проте цього недостатньо для визнання дій, вчинених у стані необхідної оборони, законними. Оскільки для того, щоб необхідна оборона повністю відповідала вимогам закону про кримінальну відповідальність, повинні бути дотримані й умови правомірності захисту. Отже, завдання особі, яка посягає, шкоди само по собі ще не говорить про правомірність цього діяння. Щоб завдання такої шкоди було правомірним, йому повинна передувати низка умов, які в теорії кримінального права називаються умовами правомірності необхідної оборони [1].

Список використаних джерел

1. Кісілюк Е. М., Мошенець Д. М. Умови правомірності необхідної оборони, які характеризують посягання / Е. М. Кісілюк, Д. М. Мошенець // [Актуальні проблеми держави і права](#). - 2014. - Вип. 73. - С. 503-510. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2014_73_81.pdf.

2. Харченко В. Б. Уголовное право Украины. Общая и особенная часть: конспект лекций / под ред. В. Б. Харченко: Изд. третье, перераб. и допол. - К.: Атика, 2005. - 272 с.

3. Стрельцов Є.Л. Обставини, що виключають злочинність діяння при захисті від суспільно небезпечного посягання: напрямки удосконалення кримінально-правового регулювання: моногр. / Є.Л. Стрельцов, Б.М. Орловський; за заг. ред. Є.Л. Стрельцова. - Одеса: Фенікс, 2014. - 388 с.

4. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. вищих навч. Закладів / П. Л. Фріс. - К.: Атика, 2004. - 488 с.